

**Filologijos
fakultetas**

Tarptautinė Kazimiero Būgos konferencija

**BALTŲ KALBOTYRA:
LYGINAMOSIOS PERSPEKTYVOS**

*2022 m. rugsėjo 22–24 d.
Vilnius*

International ‘Kazimieras Būga’ Conference

**BALTIC LINGUISTICS:
COMPARATIVE PERSPECTIVES**

*September 22–24, 2022
Vilnius, Lithuania*

TEZĖS

ABSTRACTS

**Filologijos
fakultetas**

**Konferenciją organizuoja Vilniaus universiteto Baltistikos katedra.
The conference is organized by the Department of Baltic Studies of Vilnius University.**

Organizacinis komitetas / Organizing Committee:

Vytautas Rinkevičius
Daiva Sinkevičiūtė
Miguel Villanueva Svensson
Severija Marija Banaitytė

Kuriame
Lietuvos ateitį
2014–2020 metų
Europos Sąjungos
fondų investicijų
veiksmų programa

Konferencija organizuojama pagal ES SF finansuojamą projektą „**Užsienio baltistikos centrų ir Lietuvos mokslo ir studijų institucijų bendradarbiavimo skatinimas**“ (Nr. 09.3.1-ESFA-V-709-01-0002).

The conference is organized under the auspices of the Project “**Lithuanian Academic Scheme for International Cooperation in Baltic Studies**” (Nr. 09.3.1-ESFA-V-709-01-0002), financed by the Structural Funds of the EU.

© VU BKKI Baltistikos katedra

ISBN 978-609-07-0776-0

Turinys / Table of Contents

Laimutė Balode, Santa Briede	4
Simon Fries	6
Jolanta Gelumbeckaitė	7
Eugen Hill	8
Gina Holvoet	10
Birutė Jasiūnaitė	11
Giedrė Junčytė	13
Birutė Kabašinskaitė	15
Ernesta Kazakėnaitė	16
Lidija Leikuma	17
Jurgis Pakerys, Virginijus Dadurkevičius, Agnė Navickaitė-Klišauskienė	19
Sanda Rapa	20
Vytautas Rinkevičius	21
Renāte Siliņa-Piņķe	22
Daiva Sinkevičiūtė	23
Bonifacas Stundžia, Lina Inčiuraitė-Noreikienė	25
Mindaugas Šinkūnas	27
Edmundas Trumpa	29
Pēteris Vanags	31
Miguel Villanueva Svensson	32
Yoko Yamazaki	34
Eglė Žilinskaitė-Šinkūnienė	36

Laimutė Balode (Ryga/Helsinkis), Santa Briede (Ryga)

Lietuvių ir latvių vietovardžių žodynai tarptautiniame kontekste

Pranešimas skirtas aktualiems toponiminių žodynų teorijos ir praktikos klausimams. Pranešimo autorė Laimutė Balode, per 40 metų dirbusi su Latvijos vietovardžių žodynu (*Latvijas vietvārdu vārdnīca*, pradėtas Janio Endzelyno, Lvv I–II (A–O), 1959–1961; Lvv III–VII (P–S), 2003–2017), dalinasi savo patirtimi, lygindama tiek mikrostruktūrą, tiek makrostruktūrą visų pirma su *Lietuvos vietovardžių žodynu* (LVŽ, I–IV (A–J), 2008–2021) bei tolimesnių tautų toponiminės leksikografijos darbais – su neseniai publikuotu Suomijos vietovardžių vienatomiu žodynu (*Suomalainen paikannimikirja*, 2007) ir Estijos vietovardžių žodynu (*Eesti kohanimisõnaraamat*, 2016). Pastarieji turi daug tarpusavio panašumų. Estų žodynas turi ir populiarią elektroninę versiją. Pranešime trumpai aptariami ir kitų šiaurės tautų (švedų, norvegų, danų) toponiminių žodynų sudarymo principai.

Vienas iš svarbiausių kriterijų, pagal kurį vertinamas žodyno funkcionalumas, yra susijęs su informacijos paieška (Gouws, Prinsloo 1998, 18), ir būtent todėl ypač svarbu tiek tai, kaip sutvarkytas žodyno antraštynas (makrostruktūra), tiek tai, kaip išdėstyta informacija pačiame žodyno straipsnyje (mikrostruktūra). Latvių ir lietuvių onomastinėje leksikografijoje du struktūros atžvilgiu sudėtingiausi žodynai yra Lvv ir LVŽ. Pranešime daugiausia dėmesio skiriama LVŽ ir Lvv lyginimui. LVŽ yra gyvosios kalbos dabartinių vietovardžių rinkinys. Nors yra kuriama Lietuvos istorinių vietovardžių kartoteka, tačiau į dabartinį žodyną istorinės formos neįtrauktos. LVŽ yra norminamasis žodynas: vietovardžiai pateikiami bendrine kalba – sunorminta fonetika bei kirčiavimu. Savo ruožtu latvių Lvv yra tezaurinio tipo žodynas, tik iš dalies norminamasis, dažai pateikiamas ir tarminis vietovardžio tarimas. Lvv negali būti vadinamas etimologiniu žodynu pilnąja to žodžio prasme, nes straipsnio pabaigoje pateikiami tik etimologijos komentarai, siejant su tiesioginiu etimonu – dažniausiai latvių/baltų leksema. Abiejuose žodynuose vietovardžiai pateikiami kilminiais lizdais, tačiau lizdų sandara yra skirtinga (pavyzdžiui, LVŽ visų pirma pateikiamas vandenvardinės kilmės lizdas, po to oikoniminės kilmės; lizde nepateikiami atitinkami priešdėlių vediniai ir prielinksniniai vietovardžiai ir pan.). Lyginamųjų žodynų straipsnių makrostruktūra, arba lemų atranka, bei mikrostruktūra, arba lemų aprašas, iš dalies sutampa. LVŽ makrostruktūrą galima būtų vadinti mišria. Yra nemažai skirtumų ir tarp J. Endzelyno parengtų pirmųjų dviejų Lvv tomų ir vėlesnių Latvių kalbos instituto

onomastu tēsiamū šio žodyno tomū sandaros (pavyzdžiui, pakito žodyno tikslas bei adresatas, skiriasi pateikiamų vietovardžių atranka, daug papildomos nekalbinės, enciklopedinio pobūdžio informacijos). Pranešime palyginamos ir žodynų LVŽ ir Lvv įvadinės dalys, santrumpų gausa, aptariamai žodyną papildantys priedai. Onomastinių žodynų visapusiškam lyginimui skirta LU doktorantės Santos Briedės disertacija (Briede 2022), kur tarp kita ko pripažįstama, kad toponiminės leksikografijos tradicija lietuvių kalbotyroje yra platesnė – žodynų yra ne tik daugiau, bet ir įvairesnių pagal savo pobūdį ir tikslą (Briede 2022, 87).

Greta šių žodynų, išsiskiriančių sudėtinga struktūra, tiek latvių, tiek lietuvių leksikografijoje yra mokslo populiarinimo tipo žodynų, pavyzdžiui, "No Abavas līdz Zilupei" (sudarytojai – L. Balode ir O. Bušas, 2015) ir "Lietuvos miestų vardai" (A. Vanagas, 1996 /2004/), kurių tikslas ir adresatas lemia ir jų struktūrą.

Literatūra

- Balode, L. (2002) Formal Structure of Baltic Dictionaries of Onomastics. *Actas do XX Congreso Internacional de Ciencias Onomásticas*. Vol. II. Santiago de Compostela, pp. 1279–1284.
- Balode, L. (2008) The historical dimension of toponyms in Latvian onomastic dictionaries. *Proceedings of the 21st International Congress of Onomastic Sciences*. 4. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen, pp. 11–16.
- Balode, L. (2009) Vietvārdu vārdnīcas un to struktūra: somu, igauņu, lietuviešu un latviešu pieredze. *Latvijas Universitātes raksti*, 746. sējums. Rīga: Latvijas Universitāte, 16.–26. lpp.
- Briede, S. (2021). Lemma un sublemma: daži teorētiskie aspekti, *Linguistica Lettica*, Nr. 29, 117.–133. lpp.
- Briede, S. (2022). *Īpašvārdi latviešu un lietuviešu leksikogrāfijā*. Promocijas darbs. LU, Rīga.
- Gouws, R., Prinsloo, D. (1998). Cross-Referencing as a Lexicographic Device. *Lexikos*. Vol. 8, pp. 17–36.
- Jērāne, S. (2014a). Metalingvistiniai komentarai "Latvijos vietovardžių žodyne", Aleksandram Vanagam veltītā starptautiskā zinātniskā konference *Onomastikos dabartis: inovacijos ir tradicijos*, Lietuviešu valodas institūts, Viļņa, 20.–21. novembris. Referātu tēzes, 9.–10. lpp.
- Jērāne, S. (2014b). Vietvārdu vārdnīcu megastruktūra, *Linguistica Lettica*. Nr. 22, 185.–204. lpp.
- Jērāne, S. (2016). Norāžu struktūra latviešu un lietuviešu īpašvārdu vārdnīcās. – LU, LiepU un VeA valodniecības nozares doktorantu zinātniskais seminārs. LU HZF, 2016. gada 20. maijs. (referāts)

Simon Fries (Cologne/Berlin)

Was there a loss of word-final nasals in Proto-East-Baltic? On the common phonological prehistory of some morphological formations in Lithuanian and Latvian

It will be argued in the talk that comparative evidence from both East Baltic languages Lithuanian and Latvian indicates that their common ancestor, Proto-East-Baltic, was characterised by a regular loss of word-final nasals in words with more than two syllables. This development finds supportive evidence in various morphological formations featured by both languages alike: (1) the locative singular of $\bar{a}$ -, i - and u -stems as well as of the first and second person pronouns, (2) the locative plural of a -, $\bar{a}$ -, i - and u -stems, (3) short variant forms of the first and second person genitive plural in Lithuanian (and partly also Latvian) dialects, (4) short variant forms of the third person subjunctive of the copula in Lithuanian (and partly also Latvian) dialects, (5) adverbs like *per-piēt* 'at noon' in Lithuanian. With regard to formations (3)-(5) it is furthermore demonstrated that the loss of final nasals in words with more than two syllables was most probably followed by a regular apocope of $*-u$ in the same prosodic context. Counter-evidence allegedly speaking against these two developments can be explained as the result of secondary analogical innovation.

Jolanta Gelumbeckaitė (Frankfurtas)

XVI amžiaus lietuvių postilių laiko mašina

Projektas *The Postil Time Machine (PosTiMe, 2021–2025)* siekia atskleisti lietuviškų liuteronų postilių – vad. Wolfenbüttelio postilės (*WP 1573/1574*) ir Jono Bretkūno postilės (*BP 1591*) – intratekstinius ir intertekstinius ryšius bei postilių santykį su lotyniškais bei vokiškais vertimo šaltiniais. Pagrindinis *PosTiMe* tikslas – genetinis ir istorinis lingvistinis lietuviškų tekstų tyrimas ir jų pateikimas skaitmeniniame laiko mašinos pobūdžio leidinyje. Šį tarpdisciplininį filologijos ir informatikos projektą sudaro tokios užduotys: (1) lietuviškų tekstų konstrukcijos principų ir vertimo strategijų tyrimas, (2) postilių tekstinių ryšių tiek su vertimo šaltiniais, tiek tarpusavyje tyrimas, (3) lingvistinė tekstų anotacija, (4) teksto vidinių ir tarptekstinių paralelių nustatymas, (5) jų modeliavimas bei (6) nuoseklus ir formalus grafinis intratekstualumo ir intertekstualumo atvaizdavimas laiko mašinos platformoje. Senosios lietuvių kalbos liuteroniškų postilių ir jų vertimo modelių tyrimas padės išsiaiškinti: (i) koku mastu lietuviakalbėje erdvėje kontekstualizuojama Europos literatūrinė ir kultūrinė tradicija, (ii) kaip išsidėsto bei kokias struktūras atskleidžia išversti, kompiliuoti ir originaliai parašyti tekstų sluoksniai, (iii) kokį poveikį daro vertimo šaltiniai kanoninių (Biblijos, Bažnyčios tėvų) ir nekanoninių (atskirų autorių bei pasakojimų) tekstų perteikimui, (iv) kokia vertimo šaltinių kalbos interferencija lietuviškuose tekstuose ir (v) kokios tekstologinės strategijos taikomos harmonizuojant evangelijų ištraukas.

Eugen Hill (Cologne/Berlin)

Repeating responses in morphological change: the case of Lithuanian compound verbs

The core-function of language is transmitting information, which is encoded and decoded by means of lexicon and grammar. Ideally, a code should be uniform and consistent in time. Yet, it is an empirical observation that all languages change. In recent years a considerable progress has been achieved in our understanding of the principles underlying grammatical change. What remains to be understood is how the innovations, once emerged, are implemented in the grammar of a language. Since language use presupposes the existence of a language in the minds of its speakers, any grammatical innovation necessarily starts with an individual speaker. However, languages are typically used by communities of speakers. It follows that understanding grammatical change presupposes a model of how grammatical innovations spread among the individual speakers.

It can be hypothesised that this transfer of new grammatical forms from innovating to conservative speakers proceeds by means of a phenomenon which may be called conversational priming through repeating responses (cf. Gipper 2020). Having to verbatim repeat a part of the question, a conservative speaker is not merely passively exposed to new grammatical forms but has to actively use such forms in her or his own utterances. Using new forms in one's own speech may greatly facilitate their integration into one's own grammatical system as admissible variants which can ultimately replace their inherited predecessors.

This hypothesis is supported by synchronic evidence, but it is notoriously difficult to show that particular events of language use have long-term diachronic effects. I intend to approach this problem by investigating the implications of the hypothesis for particular types of grammatical constructions. The key-concept is the notion that repeating responses may yield asymmetrical behaviour of particular grammatical forms. I will introduce several different kinds of such asymmetries and discuss the prospects of identifying the hypothetical effects of conversational priming on the diachrony of the relevant constructions.

The focus of the talk will be on a particular asymmetry which is only rarely attested among the languages of the world, but happens to exist in Lithuanian. It is known that in dialects of Lithuanian polar questions containing a preverb may be answered by repeating the preverb only (i.e., *Ar pri-valgei?* - *Pri!* etc., cf. Zinkevičius 1966: 335, Senn 1966: 305-306). This phenomenon

is also attested for dialects of the South Caucasian language Svan (cf. Harris 2003: 64). I will investigate this type of repeating responses in Lithuanian with regard to: (a) its original distribution among Lithuanian dialects, (b) its age and/or first attestation, (c) its origin, and (d) its potential for demonstrating the crucial role of repeating responses in morphological change.

References

- Harris, Alice C. 2003. Preverbs and their origins in Georgian and Udi. In: Booij, Geert & Jaap van Marle (eds.), *Yearbook of Morphology 2003*, 61-78, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Gipper, Sonja. 2020. Repeating responses as a conversational affordance for linguistic transmission. Evidence from Yurakaré conversations. *Studies in Language* 44(2). 281–326.
- Senn, Alfred. 1966. *Handbuch der litauischen Sprache*, Band I. *Grammatik*. Heidelberg: Winter.
- Zinkevičius, Z[igmas]. 1966. *Lietuvių dialektologija. Lyginamoji tarmių fonetika ir morfologija*, Vilnius: Mintis.

Gina Holvoet (Vilnius)

Jonas Bretkūnas: įkvėptas ar filologinio tikslumo siekęs vertėjas?

Biblijos vertimai pagal vertimo techniką skiriami į dvi grupes, kurias skirtingi tyrėjai vadina nevienodais terminais: dinaminio ir funkcinio ekvivalento (Eugen Nida), įkvėpti ir filologiniai vertimai (Werner Schwarz) arba tiesiog *ad sensum* ir *ad verbum* vertimai.

Ryšciausias įkvėpto vertimo pavyzdys – Martino Lutherio vertimas į vokiečių kalbą. Iš LDK atliktų vertimų čia priskirtina Brastos Biblija. Įkvėptam vertimui priešpriešinamas filologinis vertimas. Šios vertimo technikos pradžia sietina su Erazmo Roterdamiečio parengtu Naujojo Testamento lotynišku tekstu. Filologiškai tikslūs yra karaliaus Jokūbo Biblijos vertimas į anglų, Gdansko Biblijos vertimas į lenkų kalbą, lietuviškas Chylinskio Biblijos vertimas.

Reikia turėti omenyje, kad joks vertimas nėra grynai filologinis arba įkvėptas, dažniausiai būna taikomi abu metodai, tačiau daugeliu atvejų galima išskirti dominuojančią tendenciją. Vertėjų pasirinktas vertimo šaltinis ir požiūris į vertimo metodą neretai būna deklaruotas Biblijos leidimų pratarmėse (pasitaiko, kad deklaracijos skiriasi nuo realizacijos). Nesant tokios deklaracijos, vertimo metodas gali būti nustatytas tiriant ir lyginant vertimą su šaltiniais.

Bretkūno Biblija šiuo aspektu nėra tirtas. Pranešime remiantis pasirinktais vertimo fragmentais, jų lyginimu su šaltiniais ir kitais vertimais, bus stengiamasi atsakyti į klausimą, ar Bretkūnas sekė Liuterio keltais postulatais apie tai, koks turi būti geras vertimas? Ar Bretkūno vertime siekiama kuo tiksliau atspindėti originalą, kiek laisvės duodama kūrybiškam požiūriui?

Birutė Jasiūnaitė (Vilnius)

Žaltvykšlių pavadinimai tarmėse ir tautosakoje

1. Žaltvykslė – tai klaidžiojanti balta, žalzgana ar mėlyna ugnelė, pasirodanti dažniausiai šlapiose vietose, pelkėse. Tokia ugnelė seka žmogui iš paskos arba, priešingai, bėga nuo jo. Lietuvių tradicinėje etninėje kultūroje žaltvykslės paprastai siejamos su numirėliais, ypač kūdikiais, kurie mirė nekrikštyti, arba žmonėmis, kurie prieš mirdami nebuvo verti priimti komunią. Pasitaiko, kad tokia ugnelė pati prašosi pakrikštijama: Kartais tas *žiburelis* prašys, ka pakrikštytum Sd. Kitas Lietuvoje paplitęs žmonių įsitikinimas klaidžiojančias ugneles sieja su žemėse slepiamais užburtais lobiais – vadinamaisiais degančiais pinigais: Kur pinigai žemėse, ten *žaltvīskys* žybo J.
2. LKŽ ir tautosakos tekstų duomenys rodo, kad žaltvykšlių pavadinimų lietuvių kalboje iš viso esama apie pusketvirtos dešimties. Dažnai perkeltinę „žaltvykslės“ reikšmę gauna žodžiai *žiburys*, *žvakė*, *šviesa*, *ugnis*, ypač jų mažybinės formos: *žiburelis* Vks, Yl, Sd (*žiuburelis* Akm, Ms), *žvakelė* Ggr, Vgr, *žvakutė* Pns, *švieselė* Žr, *šviesiukė* Žg, *šviesikė* Grk, *ugnelė* Pls, Šts. Toks mažybinis vedinys gali būti pasidarytas ir iš slavizmo: *liktarnelė* Plt (: *liktarna* „tam tikras žibintas“, plg. brus. ліхтарня).
3. Iš nurodytų žodžių tarmėse pasidaroma ir daugiau „žaltvykslės“ reikšmę turinčių priesaginių vedinių, kaip antai *žiburinis* Varn, End, Kv, *žiburinė* Lkv, Krž (: *žiburys*), *žiuburins* Šll, Rt (: *žiuburys*), *šviesulys* Trk, Pkl (: *šviesa*), *šviesinelė* Tv (: *šviesinė*). Kitokį darybos pamatą turi žodžiai *žibutinis* NdŽ ir *žibutinė* NdŽ (: *žibutis* „kas žiba“), jeigu kartais jie nėra *žiburinio* ar *žiburinės* netyčiniai fonetiniai perdirbiniai. Palyginti retas žaltvykslės pavadinimas *žalčionis* Skd, Ggr (: *žaltys*) irgi gali būti atsiradęs dėl fonetinio panašumo į žodį *žaltvykslė*.
4. Pabrėžtina, kad paties pavadinimo *žaltvykslė* NdŽ, KŽ daryba nėra itin skaidri, nes daiktavardis **tvykslė* LKŽ neužfiksuotas, galbūt išnykęs. Turime ne vieną minėtojo klaidžiojančios ugnelės pavadinimo morfologinį (*žaltvykslis* RŽ, *žaltvykslas* K. Būg) ar fonetinį (*žaltvikslė* KŽ, *žaltvykštė* NdŽ, *žaltvykslė* NdŽ, KŽ, MŽ) variantą. Kita vertus, užfiksuota ir panašių visai aiškios darybos pavadinimų *žaltvīska* Bs Mt I 129, *žaltvīskys* J, *žaltvīkša* K. Būg (Šl) (: *žalias* ir *twiska*). Paprasčiausia būtų manyti, kad *žaltvykslė* yra priesagos *–lė* vedinys iš *žaltvīska*. Vediniui, kaip matome, dar būdinga ir metatezė. Retai

pasitaikantys pavadinimai *baltvykslė* GŠ 245 ir *baltvykšlė* B, K veikiausiai pasidaryti pagal *žaltvykslės* pavyzdį.

5. Kiti sudurtiniai *žaltvykslės* pavadinimai dažniausiai atitinka modelį *veiksmazodis + daiktavardis*: *klystžvakė* Prk (: *klysta* ir *žvakė*), *klystugnė* BŽ 28, *klystugnis* R 216, N (: *klysta* ir *ugnis*), *klystžvaizdė* K (: *klysta* ir *žvaizdė* „žvaigždė“), *klystžiburis* A. Baran (: *klysta* ir *žiburys*), *paklydžiburys* N, K (: *paklydo* ir *žiburys*). Turime ir kelis modelio *būdvardis + daiktavardis* atvejus: *klaidliktis* Rsn (: *klaidus* ir *liktis* „žvakė“, plg. vok. *Irrlicht*), *klaidūgnė* Vr (: *klaidus* ir *ugnis*), plg. dar *klaidžioji žaltvykšlė* NdŽ. Dūrinys *klaidliktis* veikiausiai pamorfemiui išsiverstas iš vokiečių kalbos.

Giedrė Junčytė (Vilnius)

Bendrašaknių sangražinių ir n/st veiksmažodžių dažnumas ir semantika

Kazimieras Būga 1922 m. (p. 90–91) yra atkreipęs dėmesį į tendenciją lietuvių kalboje vietoj kai kurių n/st veiksmažodžių vartoti bendrašaknius sangražinius veiksmažodžius (pvz., *genda – gadinasi, kyla – keliasi, virsta – verčiasi*). Tokios poros kartu su kauzaliniais / kauzatyviniais veiksmažodžiais sudaro vadinamąsias triadas, pvz.: *linkti, linksta : lenkti : lenktis; virsti, virsta : versti : verstis; gesti, genda : gadinti : gadintis*.

Jos lingvistinėje literatūroje yra nurodomos (žr. LG: 231; Geniušienė 1987: 106–108), bet išsamiai netyrinėtos, o bene dažniausiai minima triada *kilti, kyla : kelti : keltis*, kaip esminį skirtumą tarp intarpinio ir sangražinio veiksmažodžio nurodant subjekto gyvumą / negyvumą ir kontrolę veiksmo atžvilgiu (Holvoet 2020: 118; Arkadiev 2008: 8–9). Kai kurie Dabartinės lietuvių kalbos tekстыne (DLKT) rasti vartosenos pavyzdžiai išties patvirtina šį faktą, tačiau detalesnė konkordansų analizė rodo, kad *kilti* ir *keltis* paprastai vartojami skirtingomis reikšmėmis ir skirtingose konstrukcijose. Savaiminį veiksmažodį reiškiantis *kilti* daugiausia vartojamas reikšme ‘prasidėti, rasti’ su tokiais subjektais kaip *karas, gaisras, klausimas, sumaištis, mintis, erzelynė* (77 atvejai iš 100) arba didėjimo reikšme su tokiais subjektais kaip *kaina, ekonomika* etc. (10 atvejų iš 100). Su gyvais subjektais vartojamoms trečio asmens *keltis* formoms iš esmės būdingos dvi reikšmės: ‘pabusti, stotis gulėjus’ (57 atvejai / 100) ir ‘iš vienos vietos į kitą gabintis, kraustyti’ (26 atvejai / 100). Todėl kalbėti apie tikrą sinonimiją negalima.

Pranešime aptariamais 93-jų tokių triadų analizės rezultatai, paremti jų vartosenos tekстыne tyrimu, daugiausia dėmesio skiriant vartosenos dažnumui, reikšmės skirtumams ir sudaromiems junginiams. Galiausiai darant išvadą, kad, nors K. Būgos minimas žymiklio *si* plitimas gali būti siejamas su itin nevienodu žymiklio *n/st* ir sangražos produktyvumu ir vartotojų polinkiu rinktis morfologiškai skaidresnės sandaros veiksmažodį, tačiau kalbant apie vartojimo dažnumą pirmiausia reikia atsižvelgti į žymiklio funkciją ir semantinius veiksnius.

Literatūra

Arkadiev, Peter. 2008. Lietuvių kalbos pirminių veiksmažodžių klasių semantika tipologinių duomenų kontekste.

Acta Linguistica Lithuanica 59: 1–27.

Būga, Kazimieras. 1922. *Kalba ir senovė*, I d., Kaunas.

DLKT – Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas, tekstynas.vdu.lt/tekstynas/

- Geniušienė, Emma. 1987. *The Typology of Reflexives*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Holvoet, Axel. 2020. *The Middle Voice in Baltic*. Amsterdam; Philadelphia: Benjamins.
- LG = Ambrazas, Vytautas (ed.). 2006. *Lithuanian Grammar*. Vilnius: Baltos lankos.

Birutė Kabašinskaitė (Vilnius)

Kelių įvardžių acc. pl. m. formos reformatų raštijoje XVI–XIX a.

Pranešime aptariamos acc. pl. m. įvardžių formos *tus / tuos, kurius / kuriuos, anus / anuos*, kurių atsiradimą sąlygojo Leskyno dėsnis arba su jo poveikiu susiję analogijos procesai. XVI–XVII a. kalvinistų tekstų duomenys skiriasi nuo panašios šnektos pagrindu rašytų Mikalojaus Daukšos tekstų, kuriuose vartojama tik *tuos, kuriuos, anuos*. Trumpesnės formos nebūdingos ir dabartinėms vidurio bei šiaurės Lietuvos aukštaičių šnektoms (išskyrus pažemaitę). XIX a. reformatų tekstuose, orientuotuose į Biržų kraštą, vartojama *tuos*, bet *kurius, anus*. Dabartinei panevėžiškių patarnei, kaimyninėms šnektoms trumpesnės įvardžių formos nėra būdingos. Pranešime pateikiami keli galimi neįprastos *tus, kurius, anus* vartosenos reformatų tekstuose aiškinimai.

Ernesta Kazakėnaitė (Vilnius)

Leksiniai keitimai Georgo Mancelio 1643 m. Siracido knygos vertime

Kaip Georgo Mancelio žymiojo *Lettisch Vade mecum* rinkinio dalis 1631 m. pasirodė pirmasis Siracido knygos vertimas į latvių kalbą. Jis XVII a. Vidžemėje buvo perleistas dar tris kartus – 1643, 1671 ir 1685 m. Antrojo rengimą ir redakciją iniciavo pats vertėjas Mancelis, tačiau vėlesnieji pasirodė po autoriaus mirties 1654 m. ir buvo rengiami pastorių kolektyvo. Tai, kad 1671 ir 1685 m. leidimuose yra daug keitimų, nestebina, nes jie ne tik buvo peržiūrimi kitų redaktorių, bet ir pasirodė gerokai vėliau, tačiau ką, kiek ir kodėl tekste keitė pats vertėjas rengdamas antrą leidimą – klausimai, į kuriuos bus bandoma atsakyti pranešime.

Lidija Leikuma (Rīga)

Senākie latgaliešu teksti rokrakstā

1. Kā zināms, pirmā latgaliešu grāmata „Evangelia toto anno..“ (ETA; Evaņģēliji visam gadam) ir iespiesta 1753. gadā Viļņā, jezuītu akadēmijas tipogrāfijā (Vilnæ: Typis S.R.M. Academ: Societ: JESU), un tā ir latgaliešu rakstības normatīvais pamats līdz pat 20. gs. sākumam.

2. Mazāk zināmi ir vecie latgaliešu teksti rokrakstā, no kuriem daži senākie tāpat saistās ar Viļņu. Lietuvas Valsts vēstures arhīva (Lietuvos valstybės istorijos archyvas; LVIA) t. s. Infantijas kņazistes tiesu dokumentos (8. fonds — Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiasis Tribunolas / Główny Trybunał Wielkiego Księstwa Litewskiego) glabājas kādreizējā Viļņas arhivāra Ivana Sproģa 1907. gadā atrastie latviskie ieraksti tiesu aktīs. Aktis rakstītas poļu valodā, bet zemnieku liecības vietējo muižnieku strīdos — par muižas zemju robežām (ap 1688), par zirga zādzību (ap 1692) — sniegtas latviski. Sproģa atradumus tai pat gadā darbā „Latviešu fragmenti“ («Латышские отрывки») operatīvi publisko Eduards Volteris. Vēlāk (1936. un 1943. gadā) šo Voltera publikāciju atkārtu vēsturnieks Boļeslavs Brežgo. Publicējumos ir nelielas atšķirības: Brežgo nelieto Voltera tekstā izmantoto grafēmu /ÿ/ (*pateÿs* ‘patiesi’, *Mužÿgay* ‘mūžīgi’), Volterim *bia*, Brežgo *bīia* ‘bija’ u. tml., tāpēc oriģinālus gribējās skatīt *de visu*. Šiem rokrakstiem ir dzītas pēdas Latvijā, Lietuvā, Baltkrievijā kopš 2005. gada, kad notika gatavošanās E. Voltera 150 gadu jubilejas konferencei Sanktpēterburgas Valsts universitātē (21.–23.09.2006), bet dokumenti netika atrasti arī ar arhīva speciālistu iesaistīšanos. Un tomēr tie atradās! 2021. gada oktobrī LVIA darbinieks Aleksandrs Baņusēvičs (*Aleksandr Baniusėvič*) iepazīstināja kolēgu Virgīniju Joci (*Virginijus Jocys*) ar viņa uzmanību saistījušiem ierakstiem tiesvedības dokumentos; tas savukārt informēja vēsturnieku Ernestu Vasiļausku (*Ernestas Vasiliauskas*), ar kura starpniecību ziņa nonāca pie latviešu valodniekiem.

3. Meklējot minētos 17. gs. beigu tekstus, Latvijas Valsts vēstures arhīvā (LVVA) skatītie dokumenti ļāva iepazīt citus fragmentārus ierakstus (personu vārdus, vietu nosaukumus) latgaliski, kas rāda latgaliešu valodai raksturīgo vokālismu, salīdzinot ar vidus dialekta rakstiem (*iezioro wielkie Kołup* 1564; *udza Rzeha az do Jeziora Kołup; az do Udzi rzeki; Molupe* 1680 u. c.). Tādu neaktualizētu materiālu LVVA ir daudz; sagaidāms, ka pētniecībai veicinoša būs LVVA veiktā baznīcu grāmatu digitalizācija. No Latgales katoļu baznīcas grāmatām vecākā ir Kaunatas draudzes kristību reģistrs, kurā ieraksti sākas ar 1696. gadu, daudreiz uzrādot skaidri latgaliskas

formas (*Andreas Murans, Josephus Aifpur* utt.). Šādus sarakstus ar apdzīvotām vietām veiksmīgi sastata ģeogrāfe Otīlija Kovaļevska, viņa arī analizējusi 1599. gada Livonijas revīzijas materiālus, kas attiecas uz Latgali, Vidzemi un daļu Igaunijas, u. tml. Kopumā ņemot, Latgales baznīcu grāmatas ir pētītas nepietiekami, bez tam daudzu to arhīvā nav: vai nu gājušas bojā, vai turpina glabāties baznīcā vai pie privātpersonām.

4. Pastāv neapgūti kādreizējo muižu arhīvi. Tāds ir, piemēram, Atašienes (Marinzejas), Preiļu, Varakļānu un to apkaimes muižnieku Borhu dzimtas arhīvs. Borhu valdījumā esošo ciemu un tiem piederīgo zemnieku sarakstos daudz latgalisku toponīmu, antroponīmu. Skatītā Varakļānu baznīcas kristību grāmata „*Metrica baptisatorum*“ sāka 1742. gadā. Ja dažs tajā reģistrētas personas priekšvārds mūsdienās ir jau svešs, uzvārdi mainījušies maz (*Joń Trup, Mocz Opołay, Magdalena Opołowa, Mohra Brokewa* u. c.). Daļa vārdu rakstīti, ne tikai ievērojot latgaliešu valodas skaņu sistēmu, bet pilnā gramatiskā formā, t. i., ar visām galotnēm (*Piters Garanczs*). Par tādiem ierakstiem var teikt, ka tie ir veikti latgaliski. Un ETA, protams, neradās tukšā vietā.

5. Svarīgi materiāli nereti glabājas novadpētniecības muzejos. Krāslavas Vēstures un mākslas muzejā ir skatāms Krāslavas Svētās Trijādības brālības locekļu reģistrs vienotā iesējumā. Ieraksti sākti ar 1759. gadu. Personām, kas vēlējās iestāties šai brālībā, tika izstrādāts solījuma teksts latgaliski. Tas uzrakstīts ne visai veikli, izmantota tradicionālā poliskā rakstība, vēlāk veikti atsevišķi labojumi. Uzmanību saista divām galotnēm virsū liktās uzlīmītes, rosinot domāt, ka zem tām rakstīts bijis citādi. Iespējams, tādējādi „slēptas“ tautā lietotās galotnes *-ys, -is*, kas neietilpa pastāvošajos (līdz ar ETA) gramatiskos normatīvos; forma *misys* ‘miesas’ nav labota.

Jurgis Pakerys (Vilnius), Virginijus Dadurkevičius (Vilnius), Agnė Navickaitė-Klišauskienė (Vilnius)

Žodžių darybos tyrimai tekstynuose: lemavimo klausimai¹

Tiriant žodžių darybą didelės apimties tekstynuose labai svarbų vaidmenį atlieka automatinio lemavimo įrankiai. Nuo jų priklauso, kiek žodžių ir kaip tiksliai bus atpažįstama, kaip bus suskaičiuotas jų dažnis.

Šiuo metu plačiausiai naudojami du lietuvių kalbos lemavimo įrankiai – Vytauto Zinkevičiaus *Lemuoklis* ir Virginijaus Dadurkevičiaus *Hunspell* platformoje sukurta morfologinės analizės ir rašybos tikrinimo priemonė (Zinkevičius 2000), (Dadurkevičius 2017). Pranešime aptariama, kokie lemavimo įrankių ypatumai yra svarbūs lietuvių kalbos žodžių darybos tyrimams ir kaip tokius įrankius galima tobulinti, kad būtų atpažįstama kuo daugiau tekstynuose aptinkamų retesnių išvestinių žodžių, atspindinčių produktyvius darybos modelius.

Literatūra

Dadurkevičius, Virginijus 2017. Lietuvių kalbos morfologija atvirojo kodo „Hunspell“ platformoje, *Bendrinė kalba* 90, 1–17.

Zinkevičius, Vytautas 2000. „Lemuoklis“ – morfologinei analizei. *Darbai ir dienos* 24, 245–274.

---

¹ Projektą *Lietuvių kalbos priesaginių daiktavardžių darybinis produktyvumas Jungtinio tekstyno duomenimis* finansuoja Lietuvos mokslo taryba (LMTLT), sutarties Nr. S-LIP-22-61.

Sanda Rapa (Rīga)

Latvijas mājvārdu ainava

Latvija, iespējams, ir viensētu nosaukumiem (oikonīmiem) bagātākā valsts – neieskaitot zudušo un neapdzīvoto māju nosaukumus, tādu joprojām ir gandrīz 80 tūkstoši. Šo fenomenu veidojusi ilga un gara Latvijas un tās iedzīvotāju vēsture, kuras pamatā ir latviešu savrupās saimniekošanas tradīcijas, paradumi un likteņi, un oikonīmam Latvijā ir daudz plašāka nozīme nekā tradicionālajā toponomastikas izpratnē – tas šeit apzīmē ne tikai ēku, bet arī ģeogrāfisko, etnisko, kosmoloģisko un radniecisko, arī hierarhisko mikropasauli. Mūsdienās Latvijas mājvārdi ir kļuvuši par vienu no galvenajiem nacionālās identitātes marķieriem un savdabīgiem kosmoloģiskās pasaules virsrakstiem. Laika gaitā mājvārds veicis dažādas funkcijas un tiem bijusi dažāda leksiski semantiskā un funkcionālā nozīme. Sākot no to rašanās (pirmo reģistrējumu) brīža, kad to galvenā funkcija bija atspoguļot piederību (ne tikai īpašumtiesības, bet arī emocionālo, etnisko un fizisko piederību), mājvārdi tikuši pakļauti dažādiem likteņiem – no aizlieguma un pagānisko nosaukumu izskaušanas līdz latviskošanai un tās iedzīvotāju identitātes paušanai. Tas ir bijis gan varas kontroles rīks, gan piederības un norobežošanās izteicējs, gan sētas labklājības un predestinēšanas simbols un nacionālās identitātes zīme.

Referātā plānots izsekot mājvārda vēsturei un uztverei Latvijas iedzīvotāju pašapziņā, aplūkojot atsevišķu mājvārdu vēsturi un to maiņu. Plānots definēt arī kopējo Latvijas mājvārdu semantisko lauku, ietverot gan metonīmiskos nosaukumus, kuros atspoguļojas norāde uz īpašnieku vai apkārtējo dabu, gan metaforiskos (simboliskos) nosaukumus. Gan vieni, gan otri ir spēcīgi nacionālās identitātes izteicēji. Pētījumā tiks identificētas galvenās semantiskās grupas un izveidotas Latvijas mājvārdu sistēmu izoglosas, mēģinot formulēt šo izoglosu rašanās cēloņus (piemēram, Kurzemē mājvārds ir arī galvenais onomastiskā apļa posms – agrākos laikos tas visbiežāk radies no iedzīvotāja uzvārda, bet vēlāk devis vārdu daudziem ģeogrāfiskiem objektiem ap viensētu, turpretim Vidzemē un Latgalē ģeogrāfiskiem nosaukumiem ap viensētu biežāk veidoti no mājvārdiem atšķirīgi nosaukumi).

Vytautas Rinkevičius (Vilnius)

F. W. Haacko žodyno prozodija

Pranešime bus nagrinėjamas lietuviškų žodžių prozodinių ypatybių žymėjimas F. W. Haacko lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodyne (1730). Žodžių kirčio vietą (tam tikrais atvejais ir priegaidę) visų pirma rodo žodyne vartojami diakritiniai ženklai. Be to, tam tikrais atvejais kirčio vietą netiesiogiai gali atspindėti ir balsių kiekybę žyminčios rašybos ypatybės, pvz., ilgojo balsio *y* žymėjimas dviem skirtingomis raidėmis <i> ir <y> ar trumpųjų balsių žymėjimas po jų einančių priebalsių dvigubiniu. Pagaliau, svarbiu atskiru istorinės akcentologijos šaltiniu gali būti laikomi ir VU bibliotekoje saugomame žodyno egzemplioriuje nežinomo asmens ranka ant dalies žodžių uždėti diakritiniai ženklai.

Renāte Siliņa-Piņķe (Rīga)

Vēsturiskā divvalodība Latvijas toponīmijā. Tipoloģisks skatījums

Kopš 13. gadsimta toponīmi Latvijas teritorijā vismaz daļēji paralēli eksistējuši latviešu un vācu valodā. Latviešu un vācu valodas lietošanas sfēras pārklājās tikai daļēji, radot komunikācijas telpas, kurās īpašvārdi dzīvoja un pārveidojās „paralēlajā realitātē“. Lielākoties divvalodu formas ir zināmas apdzīvoto vietu nosaukumiem, mazāk mikrotoponīmiem vai (vēl mazāk) hidronīmiem.

Latvijā onomastikā šo vietvārdu pāru attiecības sistemātiski nav pētītas. Vācu vietvārdi pārsvarā parādās saistībā ar konkrētu vietu nosaukumu cilmes izpēti. Referātā tiek apskatīti vietvārdu pāri pirmajā vācu-latviešu vārdnīcā (1638), kā arī mēģināts veikt to sākotnēju tipoloģisko analīzi.

Daiva Sinkevičiūtė (Vilnius)

Lietuviškumo raiška išeivių vaikų varduose Norvegijoje¹

Užsienio šalyse emigrantai iš Lietuvos matomi kaip turintys nesuprantamus, keistus vardus ir pavardes, kuriuos sunku išarti ir prisiminti (Čiubrinskas 2014; Liubinienė 2011 ir kt.). Šiuos apibūdinimus lemia lietuvių asmenvardžių specifika dėl jų galūnių ir kamienų formų. Dėl to pasirinkus vienoje didžiausių XX a. pabaigos–XXI a. emigracijos iš Lietuvos šalių, Norvegijoje, gimusių Lietuvos piliečių vardus, jų registruotos formos susistemintos pagal įprastumą lietuvių kalbai. Kuriant vardų lietuviškumo skalę, idėjos požiūriu buvo svarbūs Sue, Telles (2007), Parados (2013; 2016 ir kt.) darbai, kur tirama anglų kalbos įtaka ispanakalbių vaikų vardynui JAV. Dėl kitokio duomenų pobūdžio, kitų tyrimo intencijų, vardyno sudėties pagal kilmę, jo etniškumo ir vardų formų, tyrėjų taikyti principai netiko, bet dalis kriterijų (kamieno forma, vardo būdingumas kalbai) buvo reikšmingi. Jie papildyti gramatinio įforminimo kriterijumi (t.y. lietuvių kalbos galūnė). Pagal juos grupuojant Norvegijoje duotus vardus, buvo svarbūs ir kiti faktoriai – Skandinavijos šalių, Norvegijos vardynų, taip pat anglų ir kitų kalbų įtaka Lietuvos vardams.

Tyrimas parodė, kad vardai, kurie turi lietuvių kalbai įprastas galūnes ir įprastu būdu užrašytas kamienų formas, dominuoja Norvegijoje gimusių Lietuvos piliečių vardyne (~87% mergaičių ir 86% berniukų vardų). Tai rodo, kad vaikai nedažnai registruoti kitų kalbų, pvz., *Emma, Emilia, Charlotte, Elias, Kevin, Matias*, ar perdirbtomis, pvz., *Austeja, Aristėja, Frėja, Lukne, Žaklin, Armin*, formomis. Išeiviai berniukams dažniausiai davė vardus, kurie turi įprastas lietuvių kalbai galūnes, pridėtas prie kamieno, kuris arba sutapo su kitų kalbų vardų formomis, pvz., *Erikas, Gabrielius*, arba jo formos užrašymas būdingas lietuvių kalbai, pvz., *Liudvikas, Taironas*. Mergaitėms dažniausiai duoti vardai, kurių formos būdingos ne tik lietuvių, bet ir kitoms kalboms, pvz., *Ema, Laura, Milana*. Taip pat mergaitės dažniau nei berniukai vadintos vien lietuvių kalbai būdingais vardais, buvo didesnė jų įvairovė, pvz., *Aisté, Ignė* vs. *Daumantas, Juozas*. Norvegijoje gimę Lietuvos piliečiai dažniausiai turi įprastos lietuvių kalbai formos skolintų kamienų vardus.

---

¹ Projektą *Lietuvos emigrantų vaikų vardai 1991–2020 m.* finansuoja Valstybinė lietuvių kalbos komisija (VLKK), sutarties Nr. K-12/2022.

Literatūra

- Čiubrinskas, Vytis, 2014, Posocialistinių migrantų saistymosi trajektorijos Čikagoje: saviškių ratai ir manipuliuojamas lojalumas valstybei (-ėms), *Etniškumo studijos* 2, 9–28.
- Liubinienė, Neringa, 2011, „Aš esu lietuvė visada, tik tai galiu turėti kitą pilietybę“: imigrantų iš Lietuvos identiteto dėlionės Šiaurės Airijoje, in: Čiubrinskas, Vytis (sudarytojas), *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 141–161.
- Parada, Maryann, 2013, Sibling Variation and Family Language Policy: The Role of Birth Order in the Spanish Proficiency and First Names of Second-Generation Latinas, *Journal of Language, Identity, and Education* 12, 299–317.
- Parada, Maryann, 2016, Ethnolinguistic and Gender Aspects of Latino Naming in Chicago: Exploring Regional Variation, *Names* 64(1), 19–35.
- Sue, Christina A., Edward E. Telles, Assimilation and Gender in Naming, *American Journal of Sociology* 112(5), 1383–1415.

Bonifacas Stundžia (Vilnius), Lina Inčiuraitė-Noreikienė (Vilnius)

Competition between hybrid derivatives and borrowings

This research aims at finding out the possible competing patterns that are characteristic of loan noun derivation and noun borrowing in Lithuanian. Presenting a preliminary exploration, the research relies on the data of the electronic Dictionary of Internationalisms *Interleksis*, the *Corpus of Contemporary Lithuanian Language* and internet sources. The synchronic approach to the derivation of competing nouns has been adopted in the research.

We propose the following classification of competing patterns of hybrid suffixed and borrowed nouns in contemporary Lithuanian:

1. the pattern showing competition between hybrid suffixed derivatives, e.g. a deverbal derivative *boikotuo-toj-as, -a* ‘boycotter’ (← *boikotuo-ti* ‘to boycott’) competes with a denominal derivative *boikot-inink-as, -ė* ‘id.’ (← *boikot-as* ‘boycott’);

2. the pattern showing competition between hybrid derivatives and material borrowings, and covering two sub-patterns because of the existence of two types of material borrowings:

2.1. the sub-pattern showing competition between hybrid derivatives and suffixed material borrowings, which are interpreted by some scholars as correlative derivatives, e.g. a denominal hybrid suffixed derivative *automobil-inink-as, -ė* ‘motorist’ (← *automobil-is* ‘car’) competes with the so-called correlative derivative *automobil-ist-as, -ė* ‘id.’ (← *automobil-is* ‘id.’);

2.2. the sub-pattern showing competition between hybrid derivatives and material borrowings functioning as simplex words, e.g. *akrobat-inink-as, -ė* ‘acrobat’ (← *akrobat-ik-a* ‘acrobatics’) competes with *akrobat-as, -ė* ‘id.’;

3. the pattern showing competition between material borrowings, and also covering two sub-patterns because of the existence of two types of material borrowings:

3.1. the sub-pattern showing competition between two material borrowings having different suffixes, e.g. *fonet-ist-as, -ė* ‘phonetician’ competes with *fonet-ik-as, -ė* ‘id.’ (← *fonet-ik-a* ‘phonetics’);

3.2. the sub-pattern showing competition between suffixed and simplex material borrowings, e.g. a suffixed borrowed noun *kosmopolit-ist-as, -ė* ‘cosmopolitan’ competes with a simplex borrowing *kosmopolit-as, -ė* ‘id.’;

4. the mixed pattern that includes a broad scale of competition between hybrid derivatives and material borrowings, cf. competition among *strateguo-toj-as*, *-a* ‘strategist’ (← *strateguo-ti* ‘strategize’), *strateg-inink-as*, *-ė* ‘id.’ (← *strateg-ij-a*), *strateg-ist-as*, *-ė* ‘id.’ (← *strateg-ij-a*), *strateg-ik-as*, *-ė* ‘id.’ (← *strateg-ij-a*), and *strateg-as*, *-ė* ‘id.’.

Besides cases of competition based on the said patterns, there are also cases without competition, e.g. a simplex borrowing *choreg-as* ‘choregus, the producer or financier of a dramatist's works in Ancient Greece’, a suffixed borrowing *komun-ist-as*, *-ė* ‘communist’ has no competing pair, and a hybrid suffixed derivative *traktor-inink-as*, *-ė* ‘tractor-driver’ (← *traktor-ius* ‘tractor’) is not in competition relations with the correlative derivative *traktor-ist-as*, *-ė* ‘id.’ (← *traktor-ius* ‘id.’) due to a pejorative meaning of the latter example.

The productivity of competing patterns will be discussed in the presentation.

Selected references

- Inčiuraitė-Noreikienė, Lina & Bonifacas Stundžia. 2016. *Searching for Competing Patterns in Morphological Derivation: The Case of Adjective Borrowing*. *Skase Journal of Theoretical Linguistics* 13 (2), 189–214.
- Rainer, Franz, Francesco Gardani, Wolfgang U. Dressler & Hans Christian Luschützky (eds.). 2019. *Competition in inflection and word-formation*. Cham: Springer.
- Santana-Lario, Juan & Salvador Valera-Hernández (eds.). 2017. *Competing Patterns in English Affixation*, Bern: Lang.

Mindaugas Šinkūnas (Vilnius)

Biblijos citatos Baltramiejaus Vilento *Enchiridione* (1579) ir jų ryšiai su ankstesniais vertimais

Martynas Mažvydas savo *Katekizmą* (1547) vadino „trumpu mokslu“, laikė pagrindais, kuriuos turėtų sekti „platesnis mokslas“. Didesnio katekizmo parengti Mažvydas nespėjo, jo pažadą įgyvendino pusbrolis Baltramiejus Vilentas, kuris išvertė iš vokiečių kalbos Martyno Liuterio mažąjį katekizmą, prie šio darbo pridėjo vieną Mažvydo vertimą ir išleido 1572 m. ar kiek anksčiau. Išliko antrasis *Enchiridiono* leidimas (1579).

Enchiridione cituojamos 93 Biblijos eilutės, jas Vilentas galėjo versti pats arba naudotis jau atliktais vertimais. Kai kurias išverstas Biblijos eilutes Vilentas galėjo rasti Mažvydo knygoje, o galbūt ir rankraščiuose.

Mažvydas rengė pirmąjį lietuvišką giesmyną, tačiau jo neišleido, darbus tęsė Vilentas. Atkreiptinas dėmesys, kad antrąją giesmyno dalį, kuri išspausdinta 1570 m., jis rengė panašiu metu kaip ir *Enchiridiono* pirmąjį leidimą. Malda „Tėve mūsų“ (Mt 6,9–13), Eucharistijos įsteigimo aprašymas (1 Kor 11,23–25), žegnonė (Mt 28,19) ir išganymo sąlygos (Mk 16,16) buvo perrašytos iš šio giesmyno. Šiuos kanoninius tekstus Vilentas tik šiek tiek poredagavo artindamas prie Liuterio vertimo.

Ištrauką apie Kristaus meilę vaikams (Mk 10,13–16) Vilentas perėmė iš Mažvydo *Formos krikštymo* (1559). Fragmento sintaksė atitinka lotynišką Vulgatą, bet ne vokišką vertimą, tai rodo, jog šios ištraukos iš *Form der Tauff* (1559) Mažvydas nevertė, o nurašė nuo kito šaltinio. Vilentas vertimą dar kiek redagavo, bet čia rėmėsi Vulgata.

Katekizme Liuteris pateikė pamokymus dvasininkams ir pasauliečiams, vyrams ir žmonoms, tėvams ir vaikams bei pan., sudarytus iš Biblijos citatų. Toks pats skyrius, verstas iš lotyniško Jodocus Willichio katekizmo (1541), buvo ir Mažvydo katekizme. Nors dalis Biblijos citatų būtų tikę, bet Vilentas jomis nepasinaudojo, vertė Liuterio katekizmo skyrių pats.

Daugybė Biblijos citatų, parafrazių ar aliuzijų yra vadinamojoje Wolfenbüttelio postilėje (1573), kuri laikoma ankstesnio rankraščio nuorašu. Citatas rasti joje būtų buvę keblu, jos pasklidusios pamoksluose. Jokių ryškių sutapimų su Vilento *Enchiridionu* neparodė ir automatizuotas tyrimas, atliktas naudojant teksto panašumo nustatymo algoritmą.

Biblijos citatų kalbos ir rašybos lyginamoji analizė rodo, jog kai kurios iš jų negali būti priskiriamos Videntui. Tokie fragmentai reikalauja specialaus kalbos istorikų dėmesio, jų sąsajas su šaltiniais būtina pažymėti tekstynuose ar kritiniuose leidimuose.

Emundas Trumpa (Ryga)

Galimos senųjų baltų kalbų ypatybės lietuvių ir latvių tarmėse, jų kaitos būdai ir kryptys

Lietuvių ir latvių kalbų atlasų (LKA 1977, 1982 1991; LVDA 1999, 2013, 2021, BKA 2013) medžiaga, ypač fonetikos ir leksikos žemėlapiai, taip pat kiti dialektologijos šaltiniai leidžia abipus dabartinės baltų kalbų sienos konstatuoti galimus senųjų baltų kalbų (kuršių, žiemgalių, sėlių) ypatybių atspindžius. Juos galima skirstyti pagal galimos pirmykštės lokacijos stabilumą ir gyvybingumą fiksavimo momentu:

1. retais „idealiais“ atvejais senojo baltizmo paplitimas atliepia istorinių žemių ribas, įskaitant atvejus, kai tam tikra ypatybė išsitenka senajame istorinių žemių plote, tačiau vienoje sienos pusėje randama tik jos liekanų (pvz., kuršiams veikiausiai nebūdinga $t : \check{c}/\check{s}, d : d\check{z}/ \check{z}$ kaita, kuršiškas tvoros pavadinimas *sklandos*);
2. daugiau fiksuojama ypatybių, būdingų ne tik siena padalintai senajai kalbai, bet ir artimesniems istoriniams arealams, kuriuos sieja stiprūs kontaktai ir bendros izoglosos (pvz., kuršių, taip pat žemaičių ir visame Kuržemės lyviškosios tarmės plote paplitę dvigarsiai su pailgintu pirmuoju sandu, kuronizmas *pūrai/ pūri*; sėliams ir latgaliams būdingas *a* tipo balsių siaurinimas ($> o$), *e, ē* tipo balsių platinimas ($> a, ā$)). Prie šios grupės priskirtini ir atvejai su skirtinga distribucija, kai vienoje sienos pusėje ypatybė iki šiol labai gyvybinga (trumpųjų *u, i* platinimas lietuviškame kuršių/ žemaičių plote), kitoje – jos liekanų rasta tik labai nutolusiose lyviškosios tarmės šnektose, tačiau kiekybiškai ir kokybiškai modifikuota ji pasirodo jau naujose pozicijose – pailgintų dvigarsių pirmųjų sandų platinimas (*ur, ir > īr, ūr > ier, uor*) išliko visame latviškame buvusių kuršių/ lyvių plote);
3. dalis ypatybių vėliau yra migravusi rytų–vakarų kryptimi, ir tai liudija apie stiprią senųjų kalbų tarpusavio sąveiką valstybiškai jau padalintuose baltų plotuose (pvz., Livonijos laikais iš rytų į kuršių žemes vakaruose pasislinko žiemgaliai, kurie vieninteliai Latvijos teritorijoje visose pozicijose tarė trumpus dvigarsių pirmuosius sandus su toliau įterptais balsiais (anaptikse), tačiau migruodami jie be anaptiksės paliko rytinę latviškosios Žiemgalos dalį; visą plotą rekonstruoti leidžia pietų pusei būdinga panevėžiškių anaptiksė). Atskiros leksemos, matyt, keliavo ir priešinga – rytų – kryptimi (pvz.,

kuršiškas *kriupis* išplito visoje latvių vidurio tarmėje, o Lietuvoje pasiliko senajame kuršių plote). Ypatybių migraciją neretai sustabdydavo atskirų teritorijų administracinės ribos (pvz., *kadagio/ ėglio* izoglosa Lietuvoje atitinka Žemaičių kunigaikštystės sieną; plg. panašiai slaviškų skolinių plitimas Latvijos teritorijoje sustojo ties Vidžemės–Latgalos riba).

Pēteris Vanags (Stockholm / Rīga)

The change of honorific female designations in Latvian in the second half of the 19th century

The paper focuses on those modern and historical Latvian words that, in addition to the main component of the meaning 'adult woman', also include the components of respect and/or social status, namely, *gaspaža*, *madāma*, *dāma*, and *kundze*. The paper discusses the processes of the middle and second half of the 19th century when the semantic field of the honorific female designations in the Latvian language has undergone significant changes. From one word *gaspaža* to four in the 1870s, but the most significant changes took place in the last twenty years of the century. In formal and neutral use, *kundze* and *dāma* were strengthened, each occupying a different part of the semantic field, competing synonymously only in the general sense of 'honorable woman', as well as in the function of address. However, even in this case, *kundze* is more often used in the context of the singular and *dāma* in plural. In turn, lexemes *gaspaža* and *madama* have become characteristic for colloquial language, fiction, they often have an ironic or negative connotation.

Miguel Villanueva Svensson (Vilnius)

The origin of Baltic circumflex metatony

In this paper I will present a new account of the characteristic Baltic circumflex metatony that can be exemplified with items like Lith. *gīrnius* AP 2 ‘millstone cutter’ (← *gīrna* AP 1 ‘millstone’), *aūkštis* AP 2 ‘height’ (← *áuکشtas* AP 3 ‘high’), *bėgis* AP 2 ‘track’ (← *bėgti* ‘run’), *begalvis* AP 2 ‘headless’ (← *galvà* AP 3 ‘head’), *kūlė* AP 2/4 ‘threshing’ (← *kūlti* ‘thresh’), or *žolė* AP 4 ‘grass’ (← *žālias* AP 4 ‘green’). It has been generally accepted since Stang (1966) that the metatony originated in stress retraction from **-ij̥us*, **-ij̥as*, **-ij̥ā*. Other properties of these formations worth keeping in mind are the following: a) pre-suffixal stress in (e.g.) *gelėžius* AP 2 ‘blacksmith’, *mėlynis* AP 2 ‘blue color’ (Stang 1966); b) compensatory lengthening in (e.g.) *gėris* AP 2 ‘goodness’ (← *gėras* ‘good’), *mōlė* AP 2/4 ‘grinding’, Latv. *mālis* ‘the grain that must be milled’ (← *mālti* ‘grind’) (Larsson 2004); c) circumflex metatony and compensatory lengthening are also found in the *ē*-preterit, going back to **-ij̥ā* (Villanueva Svensson 2014); d) the whole process is somehow related to the so-called “contractions” **-ij̥as* > **-īs*, **-ij̥ā* > **-ē*.

Stang’s stress retraction from **-ij̥-* is in principle perfectly acceptable source of metatony or other tonal changes (witness the Štokavian retraction). However, it has to face severe problems as well (for instance, why was the stress on the **-ij̥-* to begin with? And why was it retracted?). One of them, apparently unnoticed so far, is that stress retraction is not a trigger of compensatory lengthening, a process that normally involves a change in syllable structure (CVC > CV: or CVCV > CV:C; Kavitskaya 2002). For this and other reasons I will argue that stress retraction from **-ij̥-* actually occurred, being caused by a previous weakening of **-ij̥-* to **-aj̥-*, which lost its stressability. However, this was not the source of circumflex metatony and compensatory lengthening. The source was loss of the **-ə-* of **-aj̥-*. Schematically:

- **gerij̥as* > **geraj̥as* > **gér̥aj̥as* > **gėr̥ij̥as* > **gėr̥ijs* > **gėr̥īs* (Lith. *gėris*);
- **bėgij̥as* > **bėgaj̥as* > **bėg̃aj̥as* > **bėg̃ij̥as* > **bėg̃ijs* > **bėg̃īs* (Lith. *bėgis*).

The implications of this account for the phonological and phonetic characterization of the Balto-Slavic non-acute will also be discussed.

References

- Kavitskaya, Darya 2002, *Compensatory Lengthening: Phonetics, Phonology, Diachrony*, New York: Routledge.
- Larsson, Jenny Helena 2004, Metatony and Length in Baltic, in Adam Hyllested et al., *Per Aspera ad Asteriscos. Studia Indogermanica in honorem Jens Elmegård Rasmussen sexagenarii Idibus Martiis anno MMIV*, Innsbruck: IBS, 305-322.
- Stang, Christian S. 1966, “Métatonie douce” in Baltic, *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* 10, 111-119.
- Villanueva Svensson, Miguel 2014, Tone variation in the Baltic *ia*-presents, *Indogermanische Forschungen* 119, 227-249.

Yamazaki, Yoko (Stockholm)

The Baltic verbal endings - what happened to them while traveling from the IE homeland?

This talk will introduce the project “the traveling voices – The diachronic development of the voice system in Baltic, Slavic, and Germanic branches from a migrational perspective” going on at the Baltic section of Stockholm University. The project attempts to reconstruct the historical developments of the active / passive voice inflections in the Germanic, and Balto-Slavic branches, and to see whether the results could be projected on the migration routes of the prehistorical speakers. As the first step of the project, the overview of the historical backgrounds of the active / passive personal endings of Germanic and the active personal endings of Balto-Slavic will be presented. While the middle inflection survived in one way or another in some ancient Germanic languages, only the active inflection is preserved in Balto-Slavic. However, some previous studies pointed out possible relics of the lost middle endings in Baltic (Stang 1966: 406ff.; and only one case for Slavic, see Majer 2012). As a preliminary part of the project, the following possibilities will be discussed:

- Proto-Germanic might have had both thematic and athematic middle inflections e.g., Goth. 3sg. *baírada* (< *-o-toi) ‘to be carried’ and ON 3sg. *dugir* (< *-ai[β] ← *-oi) ‘to help, be fit’. On the other hand, the possible relics of the middle endings are found in the athematic endings in Baltic (1sg. *-mi, 2sg. *-si < *-mai, *-sai).
- Rasmussen’s (1999[1987]: 118–122; also Petit 2010: 243) proposal that the Baltic thematic 2sg ending could be a result of the inner Baltic reinterpretation of the ending in (*es-si →) *esai → *es-ai can be further supported by assuming the same process in the future forms (e.g., [*dōs-si →] *dōsai → *dōs-ai) that are formed by most of the verbs.
- Villanueva Svensson (2017-8: 286) points out that the *i*-apocope in 3sg. present ending *-ti took place after the loss of a final stop, and the resulting ending *-t was not yet lost in Proto-Balto-Slavic. In fact in Slavic, the final *-t was treated in various ways in the dialects, some of which preserved the final *-t by adding a front or back jer (*-tb / *-tɐ). On the other hand, *-t was completely lost without any attempts to restore it in the

thematic conjugation. The influence from the Uralic family, which had the zero ending in the 3sg. present, may give an additional account to the treatment of *-t in Baltic.

References

- Majer, Marek. 2012. An Archaic Indo-European Verbal Form in the Slavic Generalizing Particle *-žīdo? In: Melchert (ed.), *The Indo-European Verb. Proceedings of the Conference of the Society for Indo-European Studies, Los Angeles 13-15 September 2010*. Wiesbaden: Reichert. 225-234.
- Petit, Daniel. 2010. *Untersuchungen zu den baltischen Sprachen*. Leiden & Boston: Brill.
- Rasmussen, Jens. 1987/1999. Miscellaneous morphological problems in Indo-European languages (I-II). *Lingua Posnaniensis* 28 (1985). 27-62. (Rasmussen 1999, 100-145.).
- Rasmussen, Jens. 1999. *Selected papers on Indo-European linguistics: With a section on comparative Eskimo linguistics* (Copenhagen Studies in Indo-European 1). Copenhagen: Museum Tusulanum.
- Stang, Christian S. 1996. *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo, Bergen & Tromsø: Universitetsforlaget.
- Villanueva Svensson, Miguel. 2017-8. The Conditioning of the Balto-Slavic i-Apocope. *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft* 71/2 (2017/18) 277-304.

Eglė Žilinskaitė-Šinkūnienė (Vilnius)

pret ar no? Latvių kalbos prielinksnių pasirinkimo motyvacija

Prielinksniai vartojami pasakymuose, kuriuose vieno objekto (vadinsime jį *figūra*) vieta nusakoma kito objekto (vadinsime jį *fonu*) atžvilgiu (žr. *Figure* ir *Ground*; Talmy, 1972), pvz.: *puodelis* (figūra) *yra ant stalo* (fonas). Santykis tarp figūros ir fono gali būti ne tik erdvinis – dažnai jis būna abstraktesnis, pavyzdžiui, laiko, priežasties, socialinis, emocinis ir t. t., tad daugumai prielinksnių būdinga polisemija.

Latvių kalbos prielinksniai [*pret* + Acc.] ir [*no* + Gen.] taip pat yra daugiareikšmiai. Prielinksnis *no* pirmiausia žymi pradinį judėjimo tašką (pavyzdžiui, *Tēvs brauca no Rīgas, lai mūs aizvestu mājās*. ‘Tēvas važiavo **iš Rygos**, kad parvežtų mus namo.’) bei perteikia iš šios reikšmės išriedėjusias abstraktesnes reikšmes, tokias kaip šaltinio, priežasties ir kitas. Prielinksnis *pret* turi keletą erdvės reikšmių: jis įvardija figūros lokaciją priešais foną, figūros ir fono orientaciją vienas prieš kitą, figūros kryptį fono link. Kitoms *pret* erdvės reikšmėms paaiškinti reikalinga Talmy’io jėgų dinamikos teorija – tai atvejai, kai figūrai ir fonui būdingos priešingos jėgos: pirminės jėgos šaltinis yra vadinamas agonistu, o priešpriešinės – antagonistu (Talmy, 2000). Agonisto vaidmenį gali atlikti figūra (1), fonas (2), o kartais šių vaidmenų priskirti neįmanoma, nes jėgos būna pasiskirsčiusios tolygiai (3):

(1) *Viņa spēji uzplūstošā nespēkā atbalstās pret mūri.*

‘Staiga apimta bejėgiškumo, ji atsiremia **į sieną**.’

(2) *Pret straumi laiva iet smagi, ar grūdieniem, it kā neveikliem palēcieniem.*

‘**Prieš srovę** valtis plaukia sunkiai, trūkčiodama, nerangiai šokinėdama.’

(3) *Skats ir iespaidīgs, jo viļņi triecas viens pret otru.*

‘Vaizdas įspūdingas, nes bangos daužosi **viena į kitą**.’

Jėgų dinamika grindžiamomis reikšmėmis latvių kalbos prielinksnis *pret* yra semantiškai artimas prancūzų *contre* (Borillo, 2007), olandų *tegen* (Beliën, 2002), norvegų *mot* (Kristofferesen, 2001) ir anglų *against* (Zwarts, 2010).

Nors prielinksnių *pret* ir *no* vartosenos sritys labai skirtingos, esama kontekstų, kuriuose pramaišiu pasitaiko abu prielinksniai, pavyzdžiui, su leksemomis *sargāties* ‘saugotis’, *pasargāt* ‘saugoti’, *aizsargāt* ‘apsaugoti’, *alerģija* ‘alergija’:

(4) *Šādas sejas maskas var pasargāt pret lielākām bakterijām [...], bet ne no sīkiem vīrusiem.*
‘Tokios veido kaukės gali apsaugoti nuo didesnių bakterijų, bet ne smulkių virusų.’

(5) *Tiek uzskatīts, ka aptuveni 25% cilvēku ir alerģija no ziedputekšņiem [...].*
‘Manoma, kad 25% žmonių turi alergiją žiedadulkėms.’

(6) *[...] plaukstot kokiem, sāk izpausties arī bērnu alerģija pret ziedputekšņiem.*
‘Žydint medžiams, išryškėja ir vaikų alergija žiedadulkėms.’

Šiuo pranešimu siekiama paaiškinti minėtuosius kontekstus, motyvuoti prielinksnių vartoseną juose ir atskleisti skirtingus prielinksnių perteikiamus niuansus. Minėtieji niuansai pirmiausia yra susiję su *no* ir *pret* erdvės reikšme – įprasta, kad abstraktėsnės prielinksnių réikšmės iš erdvės reikšmės paprastai perima įvairius geometrinius, funkcinis ar jėgų dinamikos aspektus (Jamrozik ir Gentner, 2011), sąlygojančius visą prielinksnio reikšmių tinklą. Tiriamieji niuansai yra nulemti ir specifinių figūros bei fono savybių, tokių kaip, pavyzdžiui, aktyvumas.

Medžiaga prielinksnio *pret* analizei imta iš Subalansuoto latvių kalbos tekstyno (LVK2018), o gretiminės prielinksnių *pret* ir *no* vartosenos atvejai pastebėti įvairiuose žiniasklaidos tekstuose.

Literatūra ir šaltiniai

- Borillo, A. (2007). On the spatial meaning of *contre* in French. The role of entities and force dynamics. In: Aurnague, M., Hickmann, M., Vieu, L. (eds.), *The Categorization of Spatial Entities in Language and Cognition*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia, 53–69.
- Beliën, M. (2002). Force dynamics in static prepositions. Dutch *aan, op, tegen*. In: Cuyckens, H., Radden, G. (eds.), *Perspectives on prepositions*. Niemeyer, Tübingen, 195–209.
- Kristoffersen, K. E. (2001). Semantic Structure of the Norwegian Preposition *mot*. *Nordic Journal of Linguistics* 24(1), 3–27. doi:10.1080/0332586011874
- LVK2018 – The Balanced Corpus of Modern Latvian, available at <http://www.korpuss.lv/id/LVK2018>.
- Nītiņa, D. (1978). *Prievārdu sistēma latviešu rakstu valodā*. Zinātne, Rīga.
- Talmy, L. (1972). *Semantic structures in English and Atsugewi*, University of California at Berkeley.

- Talmy, L. (2000). *Toward a Cognitive Semantics. Vol. 1*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Zwarts, J. (2010). Forceful prepositions. In Evans, V., Chilton, P. (eds.), *Language, Cognition and Space: The State of the Art and New Directions*. Equinox Publishing Ltd., London, 193–213.